

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.98:351.086

О. М. Ключев, директор Харківського
НДІСЕ, доктор юридичних наук, про-
фесор, заслужений юрист України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Проаналізовано норми Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо участі експерта в розгляді справ. Визначено прогалини в регулюванні питань у процесі розгляду справ адміністративної юрисдикції, наведено пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: судова експертиза, адміністративний процес, участь експерта в розгляді справ про адміністративні правопорушення, статус судового експерта.

Одним із найважливіших засобів установлення істини в справах про адміністративні правопорушення є судова експертиза. Як свідчить судова практика, пояснення осіб, які беруть учать у справі, досить часто є суперечливими, і тільки шляхом призначення й проведення судової експертизи можливо встановити ті чи інші обставини справи, що потребують застосування спеціальних знань, які суд має відповідно оцінити.

Як влучно зазначає М. В. Джафарова, однією з умов усебічного та справедливого розгляду адміністративних справ під час збирання й аналізу доказів є широке використання спеціальних науково-технічних знань із різних галузей. Ефективною формою їх використання в адміністративному судочинстві є судова експертиза, оскільки залучення експертів – фахівців у певній галузі науки, мистецтва, техніки або ремесла – дає можливість усебічно й повно з'ясувати обставини справи та вирішити питання по суті¹. Н. В. Шахман справедливо стверджує, що останнім часом відзначається зростання ролі експерта в провадженні по справах про адміністративні правопорушення. Наприклад, можливе, а часом і необхідне залучення експерта для вирішення питання про осудність порушника; залучення як експертів – зоологів або орнітологів доцільне при розгляді справ про умисне знищення тварин, занесених до Червоної книги. Необхідна участь як експертів – фахівців у галузі метрології, товарознавства та технології

¹ Див.: Джафарова М. В. Окремі види експертиз в адміністративному судочинстві України / М. В. Джафарова // Право і безпека. — 2013. — № 1. — С. 57.

виробництва в справах про адміністративні проступки в галузі стандартизації, якості продукції, метрології, торгівлі тощо¹.

Цей перелік можна доповнити й адміністративними правопорушеннями, пов'язаними із розпиванням алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або появою в громадських місцях у стані алкогольного сп'яніння, відповідальність за які передбачена ст. 178 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), оскільки для доведення вини правопорушника необхідно визначити ступінь алкогольного сп'яніння, що неможливо без застосування спеціальних знань².

У той самий час, незважаючи на важливість і актуальність питання, положення чинного законодавства України, які регулюють порядок проведення судової експертизи в адміністративному процесі, є недосконалими. Певні аспекти цієї проблеми розглядалися в роботах таких фахівців, як О. З. Гладун, М. В. Джафарова, А. В. Іванов, М. А. Самбор, Н. О. Смілик, Н. В. Шахман та ін. Метою цієї статті є аналіз сучасного стану правового регулювання судової експертизи в Кодексі України про адміністративні правопорушення та визначення напрямів удосконалення законодавства. Для досягнення зазначеної мети необхідним убачається аналіз норм КУпАП стосовно участі експерта в адміністративному провадженні; визначення прогалин у регулюванні питань судової експертизи в КУпАП, розроблення пропозицій щодо усунення встановлених недоліків.

У ст. 246 КУпАП визначено два різновиди суб'єктів, які приймають рішення в справах про адміністративні правопорушення: суди та інші уповноважені органи (посадові особи). Цією нормою чітко визначено, що порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення органами (посадовими особами), уповноваженими розглядати справи про адміністративні правопорушення, як у районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах визначаються цим Кодексом та іншими законами України. Як бачимо, наявна вимога врегулювання порядку розгляду зазначених справ саме через застосування КУпАП. Утім про виконання її в повному обсязі стверджувати не завжди достатньо підстав. Це стосується прогалин правового регулювання в КУпАП і норм щодо судової експертизи.

Узагалі такої дефініції, як *судова експертиза в КУпАП*, не міститься. Однак, деякі норми стосовно участі експерта в розгляді справ про адміністративні правопорушення цей Кодекс уключає, хоча їх явно недостатньо.

Цілком логічно й зрозуміло, що від повноти та якості правового регулювання питань ініціювання, підстав і умов проведення експертизи, визначення кола суб'єктів, які мають право на її виконання, вимог до оформлення результатів, вирішення питань оплати вартості судової експертизи та інших залежить можливість здійснення експертних досліджень та використання їх

¹ Див.: *Шахман Н. В.* Проблема проведення експертизи у справах про адміністративні правопорушення / Н. В. Шахман // *Держава і право*. — 2010. — № 47. — С. 239.

² Див.: *Самбор М. А.* Окремі питання правового регулювання участі експерта у справах про адміністративні правопорушення / М. А. Самбор, Н. О. Смілик // *Юрид. наука*. — 2014. — № 1. — С. 57.

результатів під час прийняття рішення в справах про адміністративні правопорушення.

Певним чином питання призначення та проведення судової експертизи в адміністративному провадженні зазнали прогресу у зв'язку із прийняттям Закону України «Про судову експертизу»¹. Однак у КУпАП це не знайшло свого повного відображення.

Отже, ефективність використання висновку експерта, який, згідно зі ст. 251 КУпАП, є одним із джерел доказів при розгляді справ про адміністративні правопорушення знижується. О. З. Гладун із цього приводу цілком справедливо відзначає, що актуальним питанням удосконалення механізму адміністративного провадження є порядок збирання уповноваженими суб'єктами відповідних доказів, оскільки чинним КУпАП він практично не врегульований. У зв'язку з цим у КУпАП слід передбачити детальний порядок призначення експертизи, порядок визнання певних предметів речовими доказами, критерії визначення належності, допустимості та достатності доказів у справі². Доповнюючи означену думку, зауважимо, що слід вирішити не тільки ці, а й інші актуальні питання призначення судової експертизи та участі експерта під час розгляду справ про адміністративні правопорушення. Цілком слушною є думка М. А. Самбор і Н. О. Смілик про те, що чинний КУпАП істотно застарів, зокрема в частині здійснення провадження в справах про адміністративні правопорушення. Як убачається із норм чинного КУпАП, останній практично не містить чітких положень стосовно процесуального порядку залучення експерта до участі в справі про адміністративне правопорушення, існує нагальна потреба визначення більш чіткого процесуального статусу експерта в цих справах і визначення на законодавчому рівні порядку залучення експерта до проведення необхідних досліджень у справах про адміністративні правопорушення³.

Проаналізуємо наявні в КУпАП положення щодо питань призначення судової експертизи. Зазначимо, що такі положення є в окремому розділі, присвяченому особам, які беруть участь у справі про адміністративне правопорушення. У цьому розділі дві статті 273, 275 регулюють права та обов'язки судового експерта й порядок відшкодування витрат за проведення судової експертизи. Аналіз положень цих статей дозволяє стверджувати про неповноту врегулювання порядку проведення судової експертизи. Це стосується, з одного боку, низки питань, вирішення яких необхідне для проведення експертизи (хто має право на ініціювання проведення експертизи, хто й за якими підставами та критеріями залучає судового експерта, у якому вигляді експерт надає висновок тощо). З другого боку, необхідно вирішити питання, що врегульовані в КУпАП, однак вони нині не повною мірою відповідають потребам практики. Наприклад, серед обов'язків експерта в ч. 2 ст. 273

¹ Див.: Про судову експертизу : Закону України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

² Див.: Гладун О. З. Проблемні аспекти провадження у справах про адміністративні корупційні правопорушення / О. З. Гладун // Вісн. Вищ. ради юстиції. — 2013. — № 3. — С. 40.

³ Див.: Самбор М. А., Смілик Н. О. Указ. праця. — С. 55, 58.

КУпАП визначено тільки два: 1) з'явитися на виклик органу (посадової особи); 2) дати об'єктивний висновок із поставлених перед ним питань. Стосовно обов'язків проведення повного неупередженого дослідження, з'явлення на виклик органу (посадової особи), яка призначила судову експертизу для надання роз'яснень щодо висновку судового експерта, повідомлення експертом про неможливість явки на виклик суду, права експерта на ініціативу тощо – у КУпАП не йдеться.

Як констатує Н. В. Шахман, такі прогалини усуваються за аналогією до кримінального процесуального законодавства. Експерти просто змушені у зв'язку з наявністю недоліків в адміністративному законодавстві України керуватися положеннями, які закріплені в КПК України¹. Так, використовуючи аналогію кримінального процесуального закону, судову експертизу в справах про адміністративні правопорушення призначається шляхом винесення відповідної постанови, зазначають М. А. Самбор і Н. О. Смілик. Річ у тім, що КУпАП не передбачає такого виду постанов, та й у цілому не передбачає способів оформлення попередніх і поточних рішень під час провадження в справі про адміністративні правопорушення, зокрема, про зупинення розгляду справи, призначення справи до розгляду, перенесення розгляду справи, задоволення чи відхилення клопотання, і, зрештою, залучення експерта для проведення відповідної діяльності². Зрозуміло, що такий стан речей стосовно правового регулювання судової експертизи в КУпАП є незадовільним. Уважаємо, що в КУпАП треба врегулювати питання призначення й проведення судової експертизи. Серед них слід звернути увагу на такі.

По-перше, необхідно надати поняття судової експертизи та виокремити принципи судово-експертної діяльності в адміністративному процесі. Наприклад, Н. В. Шахман пропонує в найбільш загальному трактуванні під експертизою розуміти дослідження й вирішення за допомогою спеціалістів будь-яких питань, що вимагають знань у науці, техніці, мистецтві й професійній майстерності³. Уважаємо, що більш доцільним буде викласти в КУпАП визначення судової експертизи, яке міститься в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу».

По-друге, слід доповнити КУпАП видами судової експертизи, виходячи з того, що з числа критеріїв класифікації (організаційно-процесуальні, науково-методичні та інші)⁴, обрати один – за процесуальною ознакою. При виокремленні категорій судових експертиз за процесуальною ознакою доцільно звернути увагу на такі їх різновиди, як комплексна й комісійна судові експертизи, вирішивши питання повноважень голови експертної комісії: хто, у якій формі його призначає, зазначивши, що він не має переваг перед іншими членами комісії при вирішенні поставлених питань⁵.

¹ Див.: Шахман Н. В. Указ. праця. — С. 239.

² Див.: Самбор М. А., Смілик Н. О. Указ. праця. — С. 55.

³ Див.: Шахман Н. В. Указ. праця. — С. 239.

⁴ Див.: Янчук О. Ю. Судова експертиза в адміністративному судочинстві / О. Ю. Янчук // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2009. — № 2. — С. 145.

⁵ Див.: Джафарова М. В. Указ. праця. — С. 60–61.

По-третє, існує необхідність більш чітко визначити вимоги до судового експерта. Низку вимог до фахівців, які мають намір отримати (або підтвердити) кваліфікацію судового експерта визначено в п. 1 розд. V Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів¹. До таких вимог належить наявність в особи відповідної вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста, проходження підготовки (стажування), опанування знаннями з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи та методичними положеннями, практикою їх застосування за відповідною експертною спеціальністю. На наш погляд, основні вимоги до судового експерта повинні бути визначені в КУпАП.

По-четверте, існує об'єктивна потреба в більш чіткому врегулюванні прав і обов'язків судового експерта, включаючи вирішення питань самовідводу, обов'язку повідомлення про неможливість прибуття з поважних причин, права відмови від надання висновку з поважних причин та ін. При розгляді питання закріплення обов'язків експерта, на наш погляд, не можна оминати увагою той факт, що в статтях 185³, 185⁴ КУпАП ідеться про склад таких правопорушень як злісне ухилення судового експерта від явки в суд або органи досудового розслідування. За умови закріплення відповідного обов'язку в ст. 273 КУпАП ці склади адміністративних правопорушень будуть кореспондуватися з процесуальною нормою. Щодо положення «злісності» неявки, то воно потребує уточнення причин, форми повідомлення про неможливість прибуття з поважних причин тощо.

Крім того, треба врегулювати підстави та порядок участі судового експерта в розгляді справ про адміністративні правопорушення, включаючи необхідність вирішення питань: хто, у якій формі (повідістка чи ін.) залучає експерта до участі в розгляді справ про адміністративні правопорушення; хто, у якій формі має право ініціювати розгляд питання про залучення експерта; хто й за якими критеріями залучає судового експерта; питання про привід експерта та ін. Під час урегулювання підстав і порядку участі експерта в розгляді справ про адміністративні правопорушення особливу увагу слід звернути й на потребу у вирішенні питань конфлікту інтересів, неможливості участі експерта в справі про адміністративні правопорушення. Можна підтримати пропозицію А. В. Іванова додатково окреслити коло обставин, за яких експерт підлягає відводу, передбачивши в КУпАП статтю стосовно обставин, що виключають можливість участі судового експерта в справі про адміністративне правопорушення, такого змісту: «Експерт не може брати участь у провадженні в справах про адміністративні правопорушення, якщо він є родичем особи, стосовно якої здійснюється відповідне провадження, її захисника або представника, родичем посадової особи, у провадженні якої знаходиться справа, є в наявності інші обставини, які

¹ Див.: Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : наказ М-ва юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 // Офіц. вісн. України. — 2015. — № 17. — С. 468.

дають підстави вважати, що експерт особисто прямо або опосередковано зацікавлений у результаті справи»¹.

Нарешті, є необхідність визначити форми й вимоги до оформлення результатів досліджень у висновку судового експерта. У КУпАП слід закріпити загальні вимоги щодо цього документа: письмова форма та структура. Особливої уваги, на думку М. В. Джафарової, заслуговує порядок оформлення висновку за результатами проведення комплексної експертизи. Такий висновок у вступній частині повинен містити дані про голову комісії (провідного експерта); про інші експертизи, якщо їх результати використовувались для вирішення питань, поставлених перед комплексною експертизою, та надані як вихідні дані для проведення комплексної судової експертизи. Дослідження, які проводились окремими експертами, повинні бути описані у відповідних підрозділах дослідницької частини із зазначенням прізвищ експертів. Крім того, узагальнення й оцінювання результатів досліджень фіксуються в синтезуючому підрозділі дослідницької частини висновку судових експертів. У спільному висновку експертів, що брали участь у проведенні комплексної експертизи, обов'язково повинні міститися такі дані: 1) які саме дослідження та в якому обсязі провів кожний експерт; 2) які факти, що мають значення для вирішення справи, було встановлено кожним із експертів; 3) які висновки кожний із експертів отримав у результаті проведення комплексної експертизи².

Ураховуючи викладене, можна дійти таких висновків: у КУпАП має бути визначений більш чіткий порядок проведення експертиз. Не можна вважати прийнятною практику, коли численні прогалини заповнюються за аналогією до кримінального процесуального закону. Серед напрямів удосконалення КУпАП особливо треба виділити такі: урегулювання поняття, процесуальних видів судових експертиз і принципів судово-експертної діяльності, а саме статусу судового експерта (можливо, у розділі, присвяченому особам, які беруть участь у справах про адміністративні правопорушення), порядку його залучення, відводу, приводу та інших питань, вимог до оформлення результатів експертного дослідження (можливо, у розділі щодо доказів у справах про адміністративні правопорушення).

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Клюев А. Н.

Проанализированы нормы Кодекса Украины об административных правонарушениях, касающиеся участия эксперта в рассмотрении дел. Определены пробелы

¹ *Іванов А. В.* Експерт у провадженні у справах про адміністративні правопорушення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. В. Іванов. — Х., 2009. — С. 10–11.

² Див.: *Джафарова М. В.* Указ. праця. — С. 61.

в регулировании вопросов в процессе рассмотрения дел административной юрисдикции, представлены предложения по их устранению.

Ключевые слова: судебная экспертиза, административный процесс, участие эксперта в рассмотрении дел об административных правонарушениях, статус судебного эксперта.

LEGAL REGULATION OF FORENSIC EXAMINATION IN CASES ON ADMINISTRATIVE OFFENCES: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Kliuiev O. M.

One of the important means in establishing truth in the cases of administrative violations is forensic examination. As the court practice evidences, explanations of persons who take part in the case, often are contradictory, and only by scheduling and carrying out forensic examination, it is possible to establish validity of one or the other circumstances of the case reported by participants and which should be respectively evaluated by the court. The norms of the Code of Ukraine on Administrative Offences concerning of expert participation in the consideration of cases on administrative offenses are analyzed. The omissions in the regulation of issues during consideration of administrative jurisdiction cases, and presented proposals on directions of their elimination are identified. The sequence of carrying out expertise should be defined more clearly in the Code. In the first turn it is necessary to give a notion of forensic examination and to choose principles of forensic expert activity in the administrative process. Secondly, the Code should be added by types of forensic examination proceeding from choosing one criterion from a number of criteria on the basis of procedural indication. Thirdly, there exists a necessity to define more clearly requirements for a forensic expert. Fourthly, there is an objective need in more clear regulation of rights and obligations of a forensic expert. Besides, it is necessary to settle foundations and the order of expert participation in the consideration of cases on administrative offences. Thus the special attention needs to be turned on requirement for the decision of interests conflict questions, impossibility of the expert participation in the consideration of cases on administrative offences. Finally, there is a necessity to define forms and requirements for drawing up researches results in forensic expert conclusion.

Keywords: forensic examination, administrative process, expert participation in the consideration of cases on administrative offences, forensic expert status.

УДК 343.14

М. Г. Щербаковський, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ОБОВ'ЯЗКОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто проблему обов'язкового призначення судових експертиз згідно з вітчизняним і зарубіжним законодавством. Показано, що з урахуванням потреб практики та розвитку судових експертиз найбільш доціль-